

## RIMSKI PJESNIK OVIDIJE I NEKI HRVATSKI PJESNICI 16—19. STOLJEĆA (REMINISENCIJE, IMITACIJE, PARALELE)

U svojim dosada objavljenim studijama o utjecaju rimskog pjesnika Ovidija na stariju hrvatsku književnost nismo se osvrtni toliko i na pjesnike, koji su pisali na narodnom jeziku, a kod kojih je utjecaj Ovidijev, kako je nauka odavno dokazala, bio više posredan, tj. utjecaji su dolazili preko talijanske književnosti. Osobito se ovim problemima bavio zaslužni istraživač Ivan Kasumović. Njegovi brojni radovi su nam poznati. Mi ćemo se ukratko osvrnuti ovdje na pjesnike 16—19. stoljeća: Mavro Vetranović, Nikola Dimitrović, Savko Bobaljević Mišetić (16. stoljeće, Dubrovnik), Marko Marulić, Petar Zoranić (16. st., Dalmacija), Dživo Gundulić, Vlaho Skvadri, Antun Gleđević (17—18. st., Dubrovnik), Juraj Baraković, Jeronim Kavanjin (17—18. st., Dalmacija), Luko Bunić i Đuro Hidža (18—19. st., Dubrovnik). Nešto više direktnih Ovidijevih utjecaja naći ćemo u hrvatskih pjesnika iz Dalmacije.

### Mavro Vetranović (1482—1576)

Sudeći po brojnim odcjcima klasičnih pjesnika u Vetranovićevim djelima, Vetranović je u i Dubrovniku, a i kasnije u Italiji (1517—1522) čitao i klasične pisce (Monte Cassino). Već je Petar Kolendić naslutio (Isp. Nastavni vjesnik 17, god. 1909, str. 85) da je *Orfeo* (djelo bez početka i svršetka) nastao pod utjecajem u prvom redu Ovidija, kojega je Vetranović čitao. Ne bi bilo lako utvrditi da li se Vetranović u ovom djelu poslužio Polizianovim scenskim sastavom *Fabula de Orfeo*. Bilo kako bilo, Ovidijev je utjecaj siguran, jer se i Poliziano povodio za Ovidijem (Isp. Studi Ovidiani, str. 83; Rossi, str. 257). Početni stihovi ovoga krnjeg djelca (Orfeo dođe prid vrata od pakla ištući Euridiču, žalosno udara u liru govoreći) glase:

Vratari od pakla, slišajte tužicu,  
koja me, vaj, prikla ištući družicu  
i milu i dragu, srčano ku ljubih,  
rad koje svu snagu i krepost izgubih.

Kako se molitva Orfejeva podzemnim bogovima (Plutonu i Proserpini) znatno razlikuje od Ovidijeva teksta, dok u Poliziana ona predstavlja pravi prijevod (Isp. Kolendić, o. c.), moglo bi se pomišljati na Vetranovićevu samostalnost u obradbi.

*Orfeo* bi spadao u dramu srednjovjekovnu, tj. prikazanje ili dijalogiziranu priču renesansnog sadržaja. U njemu ipak nalazimo mjesta koja odgovaraju Ovidijevu opisu. Isp. st. 148—151:

Nu kad ju spravimo na svjetlos da hodi,  
zakon joj stavimo, prije ner se slobodi,  
ako se obrati opeta nazada,  
neka se ne vrati iz pakla nikada.

sa Metam. X, 50—52:

Hanc simul et legem Rhodopeius accipit Orpheus,  
Ne flectat retro sua lumina, donec Avernas  
Exierit valles: aut irrita dona futura.

Nedovršeni autobiografski, alegorično-filozofski spjev *Piligrin*, koji je nerazumljiv i zbog alegorija i zbog nepovezanosti elemenata u njemu, prepun je raznolikih metamorfoza. Upravo ova metamorfozoidnost najviše i čini spjev nerazumljivim. Sadržaj djela lijepo je opisao M. Medini (Isp. Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku, I, str. 232—234, Zagreb, 1902). Piligrin, tj. čovjek lutilica, traži očišćenje i sreću. Mnogi su u tome vidjeli sličnost sa Danteom (Pakao, čistilište i raj predstavljaju također neku metamorfozu čovjekova stanja: grijeh, kajanje, milost). Ali i forma Piligrina i duh renesansne poezije u njemu (Isp. B. Vodnik, Povijest hrvatske književnosti I, str. 154; M. Medini, o.c. str. 234) udaljuju ga od Dantea. Drugi ispitivači mislili su da se Vetranović ugledao na Jacopa Sannazzara (1456—1530), koji je pjevao o arkadskim pastirima (Isp. P. Popović i M. Medini). Tako bi (?) onda Vetranović, kao i Zoranić, imitirao Sannazzara. Zoranićeve *Planine*, doista, pokazuju neku sličnost sa sadržajem Piligrina. Ali i ovdje se može postaviti pitanje). Bit će teško odrediti kojega se talij. uzora više držao Vetranović sastavljajući svoj spjev. (Arturo Cronia misli da je Piligrin napisan više u stilu Teofila (Girolama) Folenga (1496—1544) nego Dantea. I Folengo je bio benediktinac. Istaknimo njegova djela *Orlandino*, djelo maštovito i pustolovno, zatim *Caos di Triperuno*, djelo nejasno, autobiografsko). S obzirom na mnoštvo raznih metamorfoza, i glavnog lica i sporednih lica, životinja i dr., odavna je naslućeno da u *Piligrinu* ima mnogo reminiscencija iz Ovid. Metam. (Isp. M. Medini, o.c. str. 234; J. Grčić, Istrorija srp. književnosti, str. 43;; P. Popović, Pregled srp. knjiž. str. 157, 247; M. Stojković, Nast. vj. 25, god. 1917). Vetranović je čitao i klasične autore, osobito Ovidija. Pokazuju to naročito one ovidijske scene u *Piligrinu*, koje su neke reminiscencije na pretvorbe u *Metamorfozama* (scena sa vilom, satirom i vukom, zgoda sa Jupiterom i Tirenom). Ne smijemo i ne trebamo, jasno, u svim onim metamorfozama gledati Ovidijev utjecaj, ali njih 5—6 zaista mogu podsjećati na nj. (Modeli ili uzori, kao i kod Zoranića, mogu biti: Ovidije, Dante, Petrarka, Boccaccio, Sannazaro, Biblija. Isp. A. Cronia, o. c. str. 48.) Mi u nekim Vetranovićevim pretvorbama zaista ne vidimo ništa ovidijevsko. Ali, ni u nekim drugim pretvorbama, po našem mišljenju, očit je Ovidijev utjecaj. U sceni, o vili, satiru i vuku mnogo toga podsjeća na *Metamorfoze*. Tako slika vilina straha zazivanje bogova da joj dadu drugi oblik, pretvorba vile u mramor, zatim priča o Dafni, Apolonu, Siringi i Panu iz prvog pjevanja. Slično je sa epizodom o Merkuru s božicama na vrelu, što očit podsjeća na deseto pjevanje u *Metamorfozama*. prizor o Hijacintu. Pogotovo paralele sa Ovidijem čini *zgoda sa nimfom Tirenom i pastirom*. (Možda je ime Tirena od Vetranovića posvojio Držić. Isp. P. Kolendić „Polet“ II, 1949, str. 24—30). Da ne citiramo stihove o sudbini Tirene i odgovor Junonin na njene molbe, spomenimo da ova Vetranovićeva priča umnogome podsjeća na Ovid. priču i Iji i Jupiteru iz prvog pjevanja *Metamorfoza*. U Ovidija Jupiter navlači maglu da se sakrije pred Junonom; u Vetranovića Junona šalje maglu i kišu da bi Tirena mogla pobjeći pred Jupiterom. I u epizodi o divljem vepru dade se naslutiti reminiscencija na priču o Adonisu i Veneri iz *Metam. X*, 503—739. Istina, na mnogim bi se mjestima u Vetranovića moglo pomišljati i na Apulejeve *Metamorfoze* (roman), koje je u 15. st. na talij. preveo Matteo Boiardo (1441—1494), kao i na druge izvore. Kod svega toga treba imati na umu da je Vetranović imao *humanističku* naobrazbu. U ostalim pjesmama naći ćemo više pravog Ovidijeva utjecaja. Da je Vetranović poznao *Ars amandi* svjedoči *Pjesanca Plutonu*, st. 17—18:

Ovidija pod legaj od ljuvena djela,  
da t' reče, kako taj peri se zla strijela.

Priču o Orfeju i Euridici spominje i u *Pjesanci Orfeju* (II, 4). Prema Ovid. *Fastima* II, 79—118 Vetranović donosi i priču o Arionu (II, 5); isp. st. 1—3:

Arion, ako sad pripjevaš u pjesni  
tvoj vajmeh plačni jad i tvoje boljezni,  
vrh ribe stojeći . . .

*Pjeasnca nimfi Eko* (II, 11) odjek je priče o nimfi Eho i Narcisu iz *Met.* III, 339—510. Isto i *Pjeasnca Apolu* (II, 2) iz prvog pjevanja *Metamorfoza*. Pjesma o *zlatnog doba* (aurea aetas, gdje se nasuprot renesansnom luksusu idealizira život primitivnih ljudi, varijanta utopije), vrlo duga, opširna i detaljna obrada slike o zlatnom dobu. Najbliži je Vetranoviću Ovidijev opis. Isp. npr. *Met.* I, 101—106 opis hrane u to doba. Iz spomenutoga zaključujemo da je Vetranović poznavao Ovidija, u prvom redu njegove *Metamorfoze*. Mogli smo navesti mnogo više primjera citata, ali smatramo da je dovoljno i ono što je navedeno.

#### Nikola Dimitrović (rođ. početkom 16. st., umro 1553)

Posebnu vrst lirske poezije u staroj hrvatskoj književnosti čine tzv. pjesničke poslanice. Pisali su ih mnogi pjesnici 16—17. stoljeća: Vetranović, Dimitrović, Nalješković, Bobaljević, Ranjina, Zlatarić, H. Mažibradić, Lucić, Hektorović, Sitnih tragova Ovid. utjecaja nalazimo u nekim poslanicama Dimitrovića i Nalješkovića. Ton tih poslanica podsjeća na ton nekih Ovidijevih elegija. Pogledajmo st. 15—20 iz prve poslanice Nalješkoviću:

Jer scienim, Orfeo, Pindaro, Tibulo,  
Propercio, Alceo, Ovidio, Katulo,  
Virđilio i iní, na svijetu ki su bil',  
ki su se rad pjesni neumrli učinil',  
da mogu vidjeti gđi pjesni tve slovu,  
vidil' bi na svijeti lijepu stvar i novu.

Na elegije iz Ovidijeva progonstva podsjeća nas priča 148:

Čovjeka svak ljubi dokle je sreća š njim,  
kad li ju izgubi, zgubi š njom sve sa svim.

što podsjeća na *Tristia* I, 9, 5—6:

Donec eris felix, multos numerabis amicos:  
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Ova i druga mjesta mogu se shvatiti, istina, kao tzv. loci communes. Treća Dimitrovićeva poslanica N. Nalješkoviću mjestimično odaje tragove Ovid. elegija. Njen početak:

K Nalješku Nikoli ma knjigo uhrli,  
s kijem hljeba i soli mnogo smo proždrlí,  
u lijepi Dubrovnik, po svijetu ki slove,  
i ki će slovit vik rad pjesni njegove

svojom prosopopejom predstavlja reminiscenciju na *Tristia* I, 1,1:

Parve, nec invideo, sine me, liber, ibis in urbem

te na *Tristia* III, 7, 1—2:

Vade salutatum subito perarata Perillam,  
Littera, sermonis fida ministra mei.

U istoj poslanici, hvaleći Nalješkovićeve pjesme, poređuje pjesnika sa Arionom. Priča o Arionu mogla je biti Dimitroviću poznata u prvom redu iz Ovid, *Fasta* II, 83—118. Ali postoje za nju i drugi izvori, npr. Herodot, te naši i talijanski renesansni pjesnici.

**Savko Bobaljević Mišetić (1529—1585) zvani „Glušac“**

Bobaljevićev neuspio i hladan sastav, 11. pjesma, *Arijadna u odjeljenju Tezeza govori* tužaljka je ostavljene Arijadne. Samo u nekim detaljima naš pjesnik slijedi Ovidija. Uzmimo za primjer samo Arijadnin upit:

Gdi su riječi slatke tvoje,  
znaš li, kadno reče meni:  
„Arijadna, ma gospoje,  
ti si život moj žuđeni.

i Ovid. heroida deseta, st. 73—74:

Cum mihi dicebas: per ego ipsa pericula iuro,  
Te fore, dum nostrum vivet uterque, meam.

Sigurno je da Bobaljević Ovid. heroidu nije preveo, kako je navodio André Vaillant (Isp. *La lange de D. Zlatarić*, Paris 1928, str. 36—37.). Iz nje je uzeo samo Arijančinu tužaljku, te od nje spjevao svoju pjesmu.

**Marko Marulić (1450—1524)**

U *Juditi* su, pored drugih utjecaja, konstatirani i utjecaji klasičnih pjesnika, osobito Vergilija. Nagomilavanje poredaba i analogija iz mitologije, koje je karakteristično za Ovidijevu poeziju, nalazimo u 4. i 6. knjizi *Judite*. Na slične analogije nailazimo i u *Suzani*. Tako npr. ističući Suzanino poštenje služi se ovidijevskom analogijom (v. više primjera u Heroidama i Elegijama iz progonestva):

Dilo uzvišeno Lukrecije onoj  
bilo bi sniženo da se priloži ovoj.  
Prista ona u toj zgrišit a ne zgubit  
pošten glas, i za to se sama hti ubit (703—706)

(Priču o Lukreciji isp. osobito u *Fastima*)

Bez klasičnih ukrasa, „poetskih tašćin“ Marulić nije nogao (O stilu Marulićeve *Judite* napisao je odličnu studiju Petar Skok u *Zborniku Marka Marulića* str. 167—241. Navedimo barem to da je slobodan poredak riječi u latinskim stihovima imao jakog utjecaja na poredak riječi u Marulićevom stihu, koji je zbog brojnih enjambementa težak i neprirodan). Govoreći o Holofernu, koji se zaljubio u Juditu, navodi poređenje iz klasične starine:

Koj jošće nakladam, ako ni laž i hin,  
kupeći ča skladam od poetskih tašćin:  
mnju ti bi Apolo lin tirati Dafnu bil,  
tad kon tesalskih stin ovu da bi vidil.

Siringu bi odpustil sin Merkurijev Pan,  
 ugledal da bi bil ovu gredući van;  
 po Cinte gore stran kada no lovljaše  
 Diana luk napan, tada se vijaše.  
 .....

Neke od ovih i drugih mitoloških priča Marulić je poznavao iz Ovid. Metamorfoza: Ljubav Apolona prema Dafni (Met. I, 462—567), Pana prema Siringi (Met. I, 625—712). Isto tako Marulić u 4. pjevanju (205—212) aludira na pretvorbu Polidekta u kamen, kad mu je Persej (sin Danae) pokazao Meduzinu glavu. Isp. Met. V, 1—249. U 6. pjevanju, st. 221—224, Marulić poređuje Juditu sa Atalantom, aludirajući na priču o lovu na kalidonskog vepra:

.....Ni ona, ka primi od Meleagra čast,  
 jer prva meu svimi prostrili prascu mast;  
 prascu, ki svaku slast kalidonskih dubrav,  
 toku imaše vlast, gubljaše, ne sustav.

Priča o Meleagru, koji u lovu savlada kalidonskog vepra, najbolje je poznata iz Ovid. Metam. VIII, 267 i dalje: Meleagar je nagru za junaštvo dodijelio Atalanti, koja je vepra prva ranila; isp. st. 384—387:

Nec tamen illa sui successu laetior ictus  
 Quam Meleagros erat: primus vidisse putatur  
 Et primus sociis visum ostendisse cruorem  
 Et „meritum“ dixisse „feres virtutis honorem“!

Spomenimo da je Marulić u komentaru na kraju *Judite* objašnjavao mnoge stvari iz mitologije. Ove bilješke—komentar odaju Marulićevo dobro poznavanje Ovid, Metamorfoza. Što se tiče *Davidijade* i *Judite* u kojima ima dosta moraliziranja, razumljivo nam je da antička mitologija u njima nije mogla doći do većega izražaja.

#### Petar Zoranić (1508—1569)

Iz Ovid. Metamorfoza Zoranić je dobivao i inspiraciju i pjesničke sadržaje (varijacije Metamorfoza) za obradu priča o pritvorima junakov i dekluc (cap. 2, 9, 10, 11—13, 15—18), kojima je želio proslaviti razne izvorce, rijeke i planine svoga kraja. *Planine* bi bila neka ovidijevska *Remedia amoris* da bi se oslobodio ljubavnih muka... Ali i Sannazarov utjecaj je moguć. Inspiraciju je Zoranić mogao dobiti i od Boccaccia. Po Croniji, Ovidijev je utjecaj kao ukras u pastoralni. Dakle, u *pritorima* su utjecaji isprepleteni: Boccacciov *Nimfale Fiesolano*, Sannazarova *Arcadia* i Ovidijev *Metamorfoze*. Ali i druga djela Ovid. utjecala su na Zoranića. Tako u kapitulu drugom sam pisac navodi Ovidijev stih „Res est solliciti plena timoris amor“ (vila Napea: „Zač gdo ljubi, taj preda, zato providit ne more“). Ogleđajmo neke pritvore. Za *Poj i pritvor Žiljbila i Zorice* motiv je i u Ovidija, Met. VI, 392—400, ali i Boccacciovu II nimfale fiesolano. *Od kude bura ishodi i zač se zove: zemlja Bure* i njena hvalisavost podsjeća na priču o Kalisti (Met. II, 401—510, ali i na Niobu. Postoji i narodna pjesma o djevici koja se hvalisala da je ljepša od sunca (Isp. V. Štefanić, *Planine*, 1942). Zoranić se ponekad i u stilu povodi za Metam. Tako npr. na stil Ovid. priče o Piramu i Tizbi podsjeća odlomak pod VIII: „I jer jur sunčena svitlost u more svitlu glavu pogruzila biše, red i uvit davši opet kako i gdi najti se, ljupko se i miło zagrliv i poljubiv, svaki u svoju stranu otide...“ Nalazimo priča gdje je moguć ovidijevski motiv, ali i utjecaj narodne poezije, pa i „životna svetaca“. Izvor mnogih motiva — pritvora sigurno je razna talijanska lektira našega Zoranića, a manje Ovidije. Sve Zoranićeve pjesme, pritvori i pjesničke legende zadahnute su jedinim osjećanjem — patriotizmom. Njegovi pritvori čine pastire sasvim drugačijim od onih u antičkoj — klasičnoj i talij. književnosti, povezujući ih sa svojim rodnim krajem. *Planine* nisu kompilacija (M. Franičević), nego samostalno djelo, i po osnovnoj koncepciji i po novim motivima.

## Dživo Gundulić (1589—1638)

Čitavo sedmo pjevanje u OSMANU predstavlja reminiscenciju na antičku prošlost. U djelu nalazimo renesancija i iz Ovidija. st. 57—76 sedmoga pjevanja opisuju tragičnu smrt Leandrovu:

Leandro mladac zatravljeni,  
gizdav mimo sve ostale,  
slideć svē vil zrak ljubljeni  
njegda plova ove vale.

Nu srditi val zaklopi  
njegove oči plahom silom,  
usred puta kad ga utopi  
prikom vlasti i nemilom.

On se molit za slobodu  
vjetru i moru tad ne krati,  
da prinese u pohodu,  
a utopi ga u zavrti.

Ali ušto molit uze  
gnjevno more, vjetre plahe,  
prolijevajuć grozne suze,  
podirajuć česte uzdahe,

uzdasi mu vjetar veći,  
a suzami more uzrasti,  
tim on, ištuć smrti uteći,  
sam ju sreće svojom vlasti.

Dođir sa Ovid. vidimo osobito u st. 65—68, koji bi bili reminiscencija na st. 37—38, 45—48 heroide Leander Heroni:

At tu de rapidis immansuetissime ventis,  
quid mecum certa proelia mente geris?

.....  
Parce, precor, facilemque move moderatius auram,  
Imperet Hippodates sic tibi triste nihil!

Vana peto precibusque meis obmurmurat ipse,  
Quasque quatit nulla parte coerces aquas.

Ovu su legendu, istina, obrađivali i mnogi drugi pjesnici (Stacije, Musaios, a tematika se nalazi i u našim narodnim pjesmama. Izvor ovih motiva može biti, dakle, talijanska lektira Gundulićeva. Mitološka lica (Dedal i Ikar, Faetonot, Galateja, Adon) koja Gundulić spominje, poznata su naročito iz Ovidijevih *Metam.* Što se tiče *Proserpine ugrabljene*, Gundulić se, uz posredovanje drugih, pomagao i Ovidijem (A. Cronia). Možda je ovo Gundulićevo djelo i originalno (D. Pavlović). Ukoliko su i mnogi odrazi iz talij. knjiž., izvor im je, po svemu sudeći, rimski pjesnik Ovidije. Naći ćemo, dakle, mnoge daleke reminiscencije, pod utjecajem talijanske Gundulićeve lektire.

## Džore Palmotić (1606—1677)

Od Džora Palmotića sačuvana je u rukopisu „Ero vila plačući za Leandrom mrtvijem“ (Prije 13 godina prepis mi je bio ustupio M. Pantić iz Beograda!) Više talijanskih autora prepjevala je ili imitirala i Musaios i Ovidija, koji su donijeli legendu o Eri i Leandru. Tako je B. Tasso preveo Musaios. Palmotićeva pjesma sadrži 23 osmeračke strofe i predstavlja fragment ili scenu šire poeme u marinističkom stilu. Naš pjesnik mogao je čitati i Marina (Epistole eroiche) i druge talij. autore, ali je sigurno poznao i Ovidejeve Heroide. Barokni stil ove pjesme ogleda se u mnoštvu antiteza, kojih nalazimo u obilju osobito u Gundulićevu epu. Sam naslov pjesme kao da pokazuje da autor nije kanio legendu obraditi u svim detaljima, nego samo jednu scenu: tugovanje Heroje zbog Leandrove smrti. Dok Musaios obrađuje legendu u cijelosti, Ovidije u pismima izražava samo čežnje odvojenih zaljubljenih bića. Upoređujući sadržaj Ovid. heroida sa sadržajem ove Palmotićeve pjesme, može se uočiti da se ovdje ne radi ni o prijevodu Heroida, a ni o njihovu direktnom odrazu. Pomišljamo, jasno, na talij. pjesnike i Musaios. Palmotić, dakle, gradi svoju poemu polazeći od Ovidija ili Musaios. Bez obzira na problem utjecaja, sigurno je da je Džore a i brat mu Džono poznao Ovidijeve pjesme.

Svi dubrovnački pjesnici ili prevodioci, koje je ova Ovidijeva ili Musaiova legenda inspirirala, poznavali su ovu legendu o nesretnoj ljubavi. Ukoliko su je poznavali čitajući Ovidija, vjerojatno su u komentarima pojedinih izdanja dobili obavijest o cjelovitosti legende, a to se može zaključiti npr. i po komenaru (Nadomjerenja) u izdanju Betondičeva prijevoda Ovid. Heroida, str. 415, bilj. 2. (Ton Smerdel u Musaios „Ljubav Heroje i *Leandra*“, te u „Tragom H. i L.“ u *Živoj antici* IV, 2 str. 93—118 istražuje utjecaje Musejeva djela na evr. književnosti i osobito naše narodne književnosti južnoslavenskih naroda). Nećemo ovdje citirati barokno-atraktivne brojne stihove, nego ćemo ukazati na jednu drugu interesantnu pojavu: Zbog rime Palmotić imitira latinsku konstrukciju akuzativa s infinitivom; isp. st. 61—64:

*Vidu ruke* ke grliti  
moj vrat bijeli nijesu viku  
utrudene kroz smrt priku  
vječnijeh trudi *obujmiti*.

Što se tiče kratke dramske scene „Ači i Galateja“, radi se vjerojatno, kao i u Gundulićevoj izgubljenoj melodrami, o prijevodu talijanskih djela (Priča o Polifemu i Galateji iz *Metam.* nalazi se u poemi *Adone* G. B. Maria i u *Polifemo* Tommassa Stigliani (1573—1651). Polifemovo jadanje

Jaoh, tu platu ne dostoji  
ni tva lijepos ni ma vira,  
da u krilu tvomu stoji  
tko tvoj ures ne razbira (117—120)

uporedimo sa Ovid. XIII, 860—864:

.....sed cur Cyclope repulso  
Acin amas praefersque meis complexibus Acin?  
Ille tamen placeatque sibi placeatque licebit,  
Quod nollem, Galatea, tibi: modo copia detur,  
Sentiet esse mihi tanto pro corpore vires!

#### Vlaho Skvadrović (1643—1691)

Romantička pripovijetka (patetička epska pjesma) *Mačus i Čavalica* napisana u duhu Ovid. *Metam* (ovidijevskog tipa) rađena je (možda) prema fabuli talij. pjesnika Antonija Ongara (Isp. P. Kolendić, Prilozi za književnost. . . ., VI, 2, 1926, Beograd, str. 198—201). Skvadrović je zamislio svoju originalnu „favola marittima“, a u tome mu je inspiraciju mogao dati i Ongar, i Ovidije i Katul (Isp. Ton Smerdel, Na rub Skvadrijeve poeme, *Živa antika* VI, 2, str. 252—254, god. 1956). Na Ovidija podsjeća scena sa *ehom* (st. 685—708). Istina, scene sa *ehom* nalazimo i u stihovima talij. pjesnika i u stihovima hrvatskih pjesnika 16—17. stoljeća. Kod Mačusa navodi eho prvu riječ naredne strofe, upućujući tako Mačusa da proročki objavi buduću pretvorbu i svoju i Čavalice (Radi se o tzv. etiološkoj poeziji — postanak rtova na otoku Količepu). Uporedimo st. 691—696:

Ime naše ovdje ostat će  
u spomeni vjekovito,  
i pri spili uzdizat će  
ovo more valovito

moje ime do spilice,  
druga strana Čavalice . . . lice

sa Metam. III, iz priče o nimfi Eho (Jeka), st. 380—382:

Dixerat „etquis adest“? et „adest“ responderat Echo.  
Hic stupet, utque aciem partes dimittit in omnes,  
Voce „veni“! magna clamat: *vocat illa vocantem.*

Po T. Smerdelu, Skvadrović je izbjegao arkadsku (pastirsku) fiktivnost svojih suvremenika i svoju bukolsku vedrinu unio u tadašnju vrstu takve poezije, davši joj svoje lično obilježje.

#### Antun Gleđević (1656/1657—1728)

Satiričar Antun Gleđević napisao je malo lirskih pjesama (isp. M. Pantić, Pesnik Antun Gleđević, *Glas SAN*, CCXL, odj. liter. i jez. knj. 5, Beograd 1960) Tužaljka *Olimpija Birenu* ima nekih paralela sa Ovid. heroïdom *Arijadna Tezeju* (isp. I. Kasumović, Rad 205; P. Popović, str. 337; M. Kombol, *Povijest*<sup>2</sup>, str. 298). I Tezej je, kao i Bireno Olimpiju, ostavio Arijadnu, koju je htio oženiti, na pustom otoku, odakle ona svome mladiću šalje pismo. Olimpijino pripovijedanje o stvarnosti poslije sna (st. 217 i dalje):

Ah, ku žalost, koju smeću,  
ku li muku imah tužna,  
kada izgledah vele tužna  
prinesrećnu mu nesreću.

Kada uza me, dragi brate,  
ne ugledah, ah, jaoh, tebe,  
skočih kako izvan sebe  
lijevajući grozne plače.

I na otočne, pune jada,  
žale otrčah stjenovita,  
gdje sred mora valovita  
plavi ugledah tvoje tada.

odgovara uglavnom Ovidijevu opisu Arijadnine situacije (st. 8. i dalje):

Incertain vigilans a somno languida movi  
Thesea prensuras semisupina manus:  
Nullus erat! referoque manus iterumque retempto  
perque torum moveo brachia: nullus erat!

Luna fuit: specto, siquid nisi litora cernam;  
Quod videant oculi, nil nisi litus habent.  
Nunc huc, nunc illuc, et utroque sine ordine, curro,  
Alta puellares tardat harena pedes.

Inde ego .....

Vidi praecipiti carbasa tenta noto.  
(isp. Kasumović, o. c. str. 102—103)

I druge neke paralele s Ovid. heroïdom dokazuju Gleđevićevo povodenje za Ovidijem, iako je on u odnosu na Ovidija dosta samostalnan, kako se vidi iz samoga uvoda (st. 1—24), kojega nema u Ovidija. Nada Beritić, govoreći o Franatici Sorokočeviću (Rad JAZU, 338, str. 189) krivo misli da bi Gleđevićeva *Olimpija Birenu* mogla biti slobodniji prijevod Ovid. heroïde Arijadna Teseju. U vezi s ovim v. što o utjecaju Ovid. Heroïda na talij. pjesnika Ariosta kaže Vannuci, u „Studi storici e morali sulla letteratura romana“, p. 414, gdje tvrdi za Ariosta: „*I lamenti di Olimpia abbandonata dall' infidele Bireno* sono in parte gli stessi (tj. kao Arijadnini u Ovid. Heroïdama, op. Z. P.), e della commozione che destano in noi le sventure descritte dall' Ariosto siamo debitori in gran parte alle belle invenzioni del poeta latino, di cui il primo seppe giovarsi.“ (Citat prema J. Goliku, *Školski vjesnik*, VIII, str. 49, god. 1910.)



## Juraj Baraković (1548—1620)

Motiv za priču o *Dragi pastirici* Baraković je mogao naći i u Zoranića (pri-tvori), u Ovidija i u talijanskih pjesnika (Ovidije, Metam. mnogo su utjecale na talijanske pisce 16—18. stoljeća (Girolamo Parabosco, Bernardino Martirano, Ottavio Rinuccini). V. Nicolae Lascu, *Studi Ovidiani*, 65. Budući da je Baraković poznavao Zoranićeve *Planine*, u kojima smo konstatirali i Ovidijev utjecaj, razumljivo je da su i one mogle utjecati na Barakovićevo djelo *Vila Slovinka*. U četvrtom pjevanju, st. 49—54, gdje se nabrajaju razne vile, aludira pjesnik na priču o Midi iz Metam. XI, 85—145 (Kad se Mida okupao u rijeci Paktolu — Mala Azija — pijesak se pretvorio u zlato). Na ovidijevski je način Baraković ispričao mitsko porijeklo Zadra i Nina, uplićući priču o Plankiti i Neptunu. Opis Plankitine ljepote podsjeća na Krnarutićev opis Pirama i Tizbe. Isp. st. VII, 97—104. Mjesto VII, 291—294 podsjeća na Metam. gdje je ispriповjedana metamorfoza Dafne u lovoriku (Baraković: Dafne u javoru pritivorena). U XI, 61—66 spominje zoru i Titana, Alkionu i Keiksa prema Metam. XI, 410—748: Kad je Alkiona vidjela da joj se muž Keiks utopio, baci se na nj i pretvori u vodenu pticu zajedno sa Keiksom (alcyon). Moglo bi se navesti i citirati više paralela sa Ovidijem i drugim pjesnicima, ali smo se zadovoljili ovim što smo naveli.

## Jerolim Kavanjin (1643—1714)

Iz više primjera uočit ćemo da je Kavanjin dobro poznao glavne priče iz Ovid. Metamorfroza. One su ostavile nekih tragova u njegovoj poeziji. Pjesnik je u marginalnim opaskama do petoga pjevanja u svom rukopisu navodio izvore kojima se služio. (Isp. J. Aranza, SPH 22, 1913, str. 2). Pored Biblije, crkvenih pisaca, talijanskih pisaca, navodi on i klasične antičke pisce, među njima i Ovidija, čije—utjecaje ovdje neznatno navodimo. Jasno, osim Ovidijevih utjecaja (refleksa iz Ovidija), nalazimo paralela sa Marulićem, Vetranovićem, Zoranićem i Danteom. Kavanjin Ovidija stavlja u pakao. Dante u limb. Čitajući ovo djelo (*Povijest vandelska*) zapazili smo više reminiscencija iz Ovidija pa ćemo neke prikazati. U pjevanju I. kitica 57. spominje Arijadnu, Tezeja, Jasona i Medeju, Pirama i Tizbu (59. strofa). U III. pjevanju spominje *Jana dvobraznog* prema Fastima I (Janus biceps), zatim opisujući pohlepnost za zlatom (kitica 140) spominje Midu, prema Metam. XI, 85—193.

Mislimo da opis postanka svijeta u petom pjevanju nije prema Metam. I. nego prema Bibliji (Stvaranje). U pjevanju X., kitica 179. spominje, govoreći o obnovi Dubrovnika poslije potresa, *kripost tebanske citre*, aludirajući na priču o Amfionu, mužu Niobe. Kavanjinu je priča ostala u sjećanju najvjerojatnije iz komentara Ovidijevih Metam. U opisu dubravačke okolice dotiče se u kitici 199 desetog pjevanja, Metam. među ostalim, i neke spilje, povezujući je s pričom o Kadmu iz Metam. IV (Kadmo ostavlja Tebu i sa ženom Harmonijom iseli u Iliriju, gdje se pretvara u zmiju:

U istoj staji zô kralj Kadmo  
njegda himben potaji se,  
pak družini viknu kradmo,  
i u zmaja obrati se.

.....

U nastavku spominje priču o Akteonu, Kadmovu unuku, koji je bio pretvoren u jelena (jer je slučajno bio vidio Dijanu dok se kupala), a njegovi su ga psi zatim rastrgali; isp. Metam. III, 131—252. Ovidijevu priču iznosi u kiticama 240—241.

Navodeći imena onih, koji su u paklu, spominje razna mitološka lica, među ostalim i neka uglavnom poznata iz Ovid. *Metam.* (Iksion, Meduza, Gorgona, Protej, Faetont). Isp. kiticu 130:

Tu su Centauri i Pituni,  
Bronti, Meduže i Tifei,  
Minotauri, Grifi suni,  
Sfindi, Kimere i Protei,  
Tu Gorgoni jednooki,  
I Cerberi psi troloki.

Da spomenemo još jedno mjesto: U pjevanju XXVI, kitica 61, u opisu božjega grada, Kavanjin navodi poređenje sa Febovim dvorima iz Ovid. *Meta.*, II, 1—30 (Priča o Faetontu):

Ni sunčeni nisu dvori,  
ke *Ovidij* toko uzvisi,  
pri ovih skotski nego tori,  
nego gradci, ke omisi  
dijete od kala za svê danje  
Neuzdržano zabavanje.

Jasno, Kavanjin je Ovidija, sa ostalim nesimpatičnim mu osobama, smjestio u pakao:

... Ovidij ki načine  
upisaše od ljuvezni  
i štetiše ljudske sine  
i obćiniše ih svojima pjesni.

#### Luko Bunić (1708—1778)

U duhu Ovid. *Metam.* (etiološka poezija) objašnjava postanak Rijeke i Srđa Bunić u svojem spjevu *Aretuza u goru, Arion u Rijeku*. Spjev je pjesnička metamorfoza vile Aretuze u brdo Srđ, a mladića Ariona u Rijeku dubrovačku. (Isp. Đ. Kőrbler, *Pjesme Luka Miha de Bona, Grada*, 9, god. 1920. Latinist i prevodilac Đuro Ferić parafrazirao je, poznato je, Bunićev spjev u latinskim heksametrima). — Arion se zaljubio u Aretuzu, ali ona za nj nije marila. Njenu oholost bogovi kazne, te bude pretvorena u brdo:

Jedva glavu još okolo  
kreće pomoć za vapiti,  
u koj lice još je oholo:  
nu hrid ki će glas pustiti?

Ruke dignut put nebesa  
s jedne i druge strane upravlja:  
kam su ruke, bez uresa  
gdje se s hridim grm sastavlja.

Da ne navodimo dalje sadržaj (metamorfozu), zaključimo: Osim Ovidija Bunić je mogao, i vjerojatno jest, imati uzore i u talijanskoj književnosti 17—18. stoljeća, kada su u Italiji *Metamorfoze* mnogo bile i imitirane i prevodene (Arkadija). Priču o Aretuzi (U Aretuzu se, dok je bila nimfa u Elidi na Peloponezu, zaljubio riječni bog Alfej, pa ju je preko Jonskog mora progonio sve do Ortigije na Siciliji i tamo se s njom sastao) naći ćemo u *Metam.* V, 572—641. Priča o Arionu Buniću je mogla biti poznata i iz Ovid. *Fasta*. U svojoj poeziji Bunić je više versifikator.

## Đuro Hidža (1752—1833)

U pjesmama na hrvatskom jeziku Đura Hidže možemo naći sitnih tragova čitanja Ovid. pjesama. U nekim poslanicama, pored utjecaja Horacija, koji je presudan, ina i mjestimičnih paralela sa Ovid. pjesmama. Tako, npr. u poslanici Jakobu Betondiću pjesnik veli:

Čovjeka um resi i uzdiže nad ine,  
 Jak sunce s nebesi kad grane, pogine  
 Sva jasnost i gizda  
 Nebrojnih od zvizda.

.....  
 Narav ti udili duh pjenja vrloga.  
 Gaziti, o mili prijatelju, nemoj ga,  
 Vriježi ga i pjevaj  
 I svijetu otkrivaj.

Sličnim tonom govori Ovidije kćerki Perili u *Tristia* III, 7, 13—14.

Nam tibi cum fatis mores natura pudicos  
 Et raras dotes ongeniumque dedit.

.....  
 nil non mortale tenemus,  
 Pectoris exceptis ingenique bonis.

Ova i neka druga mjesta mogu se, istina, ubrojiti u tzv. loci communes, ali nalazimo i očitih odjeka Ovidijevih djela. A to nije čudo, kada se zna da je Hidža Ovidija i prevodio i stvarao latinske pjesme ovidijevskog soja. Na priču o Orfeju i Euridici, zatim o Orfeju kao štovatelju boga Bakha (*Metam.* X, 1—77 i dalje, XI, 1 i dalje) aludira Hidža u poslanici Pjerku Sorkočeviću (*Sorgo*):

Negda Orfeo kraj Marice  
 Slasne pjesni začinjaše,  
 Zvijer, dub i hrid zastupice  
 Glas medeni slijedijaše,  
 I kad bi ga rijeke čule  
 Tijek bi voda uspregnule.

S pjenja slasti srce od stine  
 Plutonovo tak on zani,  
 Da mu ljubi vječne iz tmine  
 Pod zrak pušta poč sunčani,  
 Nu zapovjed neka kleta  
 Rastavi ga s njom opeta.

Prvi on s tancim veselime,  
 Da štuje Bakha puk upravi,  
 I s pjevanjem visokime  
 Razglasi ga i proslavi,  
 Ter u srcu divljih ljudi  
 Bogoljubnost on probudi.

Ton stihov pjesme *Pohvala jedne djevojčice*, u kojoj hvali tjelesnu ljepotu i erudiciju neke djevojke, podsjeća na Ovidijevu elegiju Perili. Hidža, nadalje, u istoj pjesmi aludira na Ovidijevo progonoštvo i spominje njegove elegije *Tristia* i *Ex Ponto*:

Ti otajstva poznaš sva latinskog jezika,  
 Nekada ko prava u Rimu vladika.  
 Tulija vrati se da mudra na saj svit,  
 Sramila ne bi se ti s njome govorit.  
*Jadovne kad pjesni Nazona pomno štíš,*  
 Na srcu bolesni trud pored njih čutiš.  
 Jediš se šestokrat na cara, ki viku  
 Ne htje se smilovat nevoljnu pjesniku.

\*

U dosadašnjim svojim studijama o utjecaju Ovidija u hrvatskoj staroj književnosti (tiskanim u „Živoj antici“ „Radovima Filoz. fakulteta u Sarajevu“, „Zborniku Salke Nazačića“) nismo se osvrnuli na neke utjecaje Ovidijeve poezije na pjesnike koji su pjevali na hrvatskom jeziku. U ovom radu ograničili smo se samo na neke pjesnike i na najočitiije utjecaje, iako se kod nekih radi i o posrednom utjecaju, tj. utjecaju talij. književnosti. Odrazi, i klasični i talijanski često su isprepleteni. Iz svoje rukopisne šire studije o ovoj temi mi smo, dakle, ovdje učinili jedan manji izvod. A time smo nekako zaokružili svoj prikaz Ovidija u staroj hrvatskoj književnosti u Dubrovniku i Dalmaciji. Sa znanstvene strane, razumije se, bit će kritike i komentara u vezi s ovom našom mladenačkom temom, koju nismo dospjeli produbiti i preraditi, kako bi to tema zaslužila. Zbog svojih drugih, prećih i važnijih preokupacija, i iz drugih razloga, doručivanje spomenute teme ostavljamo za drugo vrijeme. Isto tako kanimo obraditi utjecaj Ovidijev na književnost Sjeverne Hrvatske: književnost kajkavsku i hrvatsku književnost u Slavoniji, a i modernije prijevode Ovidija u hrvatskoj književnosti. (Bilo bi korisno i interesantno, ukoliko to nije učinjeno ili ukoliko se to ne radi, obraditi utjecaje Ovidija u novijoj srpskoj književnosti. Za obradu ove posljednje teme nemamo zasad vremena).

*Ž. Puratić, Sarajevo.*